

Kafatası Kırığı Olmaksızın Post Traumatik Gelişen Ekstradural Hematomlar

SABAHATTİN ÇOBANOĞLU

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirürji Anabilim Dalı - EDİRNE

ÖZET

Kafa travmalarından sonra gelişen ekstradural hematomlar ile kafatası kırıkları arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere 1975-1982 yılları arasında Edinburgh Üniversitesi Nöroşirürji Departmanına müracaat ettirilerek cerrahi girişim ile ekstradural hematoma boşaltılan 35 ve Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroşirürji Anabilim Dalına 1985 ve 1986 yılları arasında müracaat ettirilen ve yine ekstradural hematoma boşaltılan 5 vak'anın klinik ve radyolojik bulguları gözden geçirilerek sonuçlar açıklanmıştır. Bu çalışma sonunda vak'aların % 35 (14 vak'a) inde kafatası kırığı olmaksızın ekstradural hematomun geliştiği ve kırık olmayan kafa travmalı vak'aların daha dikkatli değerlendirilmesinin gereği vurgulanmıştır.

SUMMARY

POST TRAUMATIC EXTRADURAL HEMATOMAS DEVELOPED WITHOUT SKULL FRACTURE

Clinical and radiological symptoms of 35 patients, referred to the Edinburgh University Department of Surgical Neurology, between 1975 - 1982 and of 5 cases, admitted to the Trakya University Medical Faculty from June 1985 to the June 1986, for evacuation of extradural hematomas were reviewed to look into the relation of extradural hematoma with skull fracture. In this study It was found that in 14 cases of 40 extradural hematoma developed and required evacuation in the absence of skull fracture.

Keywords : Post traumatic skull x-rays, head injury, skull fracture, extradural hematomas.

GİRİŞ

Kafa travmalarının oldukça nâdir bir komplikasyonu olan travmatik intrakranyal hematomlar, hafif veya orta derece travmalardan sonra bile gelişebilir ve hastanın hayatını tehlikeye sokabilecek seviyeye süratle ulaşabilir. Konuşup ve ölen kafa travmalı olguların 3/4'ünde intrakraniyal hematomun saptanması, en basit travmaların bile böyle bir komplikasyona yol

açabileceğini düşündürmektedir⁵. Bu düşünceden hareket edildiğinde kafa travması geçiren her vak'anın hiç olmazsa 24 saat observasyonu gereklidir. Sosyo-ekonomik yapı nedeniyle her vak'ayı 24 saat Nöroşirurji servisinde veya bir hastanede observe etmek mümkün olmayabilir^{5,10}. Dolayısıyla kafa travması geçiren ve intrakraniyal hematoma riski taşıyan olguları observe etmek için her hekim tarafından bilinen iki basit kriter vardır. Birincisi kafatası fraktürünün mevcudiyeti ve ikincisi ise şuur seviyesindeki değişimlerdir^{5,9}.

Post travmatik intrakraniyal hematoma gelişen olguların çoğunluğunda kafatası fraktürü veya şuur seviyesinde bozulma saptanmıştır^{1,2,3,6,8,9,12}.

Kafatası fraktürleri ile bilhassa ekstradural hematoma arasında %90'a kadar varan bir ilişkinin olduğu bildirilmiştir^{7,11}. Fraktür olmayan olgularda ise epidural hematoma riskinin düşük oranda olduğu ileri sürülmüştür^{5,9}. Bu ilişkiyi incelemek üzere bu çalışma yapılarak takdim edilmektedir.

MATERYAL, METOD ve BULGULAR

Post travmatik kafatası fraktürü olmaksızın gelişen ekstradural hematoma oranını araştırmak üzere Edinburgh Üniversitesi Nöroşirurji Departmanı Kafa Travmaları Bölümünde 1975-1982 yılları arasında ekstradural hematoma evakue edilen 35 ve Trakya Tıp Fakültesi Nöroşirurji Anabilim Dalına müracaat eden 5 olgunun klinik ve radyolojik bulguları retrospektif olarak gözden geçirilerek bulgular takdim edilmiştir.

Tablo 1'de olgulardaki kırık dağılımı görülmektedir. Bu tabloya göre olguların 26'sında kırık saptandığı (% 65) hâlde, geri kalan 14 vak'ada ise herhangi bir kırık saptanmamıştır (% 35). Olguların hepsi direkt kraniyografi ve çoğunluğu ise aynı zamanda BBT ile tetkik edilmiştir. Klâsik ekstradural hematoma prezentasyonu olan olgularda sadece direkt kraniyografi yapılmış ve vakit kazanmak için veya imkânsızlıklar nedeniyle BBT yapılmamıştır.

Radyolojik tetkik dağılımı Tablo 2'de görülmektedir. Olguların yaş dağılımı ise Tablo 3'de gösterilmiştir. Preoperatif nörolojik bulgular Tablo 4'de gösterilmektedir. Her iki grupta ekstradural hematoma lokalizasyonu Tablo 5'de ve birlikteki «assosiyeye» lezyonlar Tablo 6'da sergilenmiştir. Prognozun yaş ile olan ilişkisi Tablo 7'de verilmiştir.

TARTIŞMA

Travmatik intrakraniyal hematomlar, kafa travmalarının oldukça nâdir komplikasyonu olmasına rağmen, çok hafif travmalar bile hematoma oluşmasına neden olabilmektedir. Kafa travmalarından ölen hastaların 3/4'ünü «konuşan ve ölen» grup teşkil etmektedir⁵. Galbraith observe ettikleri kafa travmalı olguların, ancak %0.2'inde ekstradural hematomun geliştiğini ve hematomun sıklıkla ilk 24 saat içinde gelişerek serebral kompresyon bulgularının süratle ortaya çıkmasına neden olduğunu bildirmiştir⁴. Dolayısıyla sosyo-ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde en basit travmalı olgular bile hiç olmazsa 24 saat müddetle hastanede observasyon altında tutulmaktadır. Bu nedenle, observasyon için yatırılan hasta sayısı çok büyük rakamlara ulaşmaktadır. Şuuru tamamen açık olan kafa travmalı bir olgunun observasyonu içinde, anamnezde kaza ile ilgili olarak şuur kaybı veya amnezi veya kraniyografide kafatası fraktürünün mevcut olması kriter olarak alındığı bildirilmiştir⁴. Literatürde ise ekstradural hematoma gelişen olguların %30'unda şuurda hiçbir değişikliğin olmadığı ve tamamen açık olduğu %9-19'unda kraniyografide kafatası fraktürünün saptanmadığı ve fraktür olmaksızın ekstradural hematoma gelişen olguların çoğunluğunun 30 yaşın altında olduğu bildirilmiştir^{4, 5, 7, 11}.

Fraktürlü grupta 17 olgu, fraktürsüz grupta ise 3 olguda şuurun etkilenmediği, dolayısıyla fraktürlü olguların %65'inde, fraktürsüz olguların ise %21'inde şuurun etkilenmiş olduğu, fraktürün olup olmaması kriter olarak alınmadığı takdirde ekstradural hematoma bu 40 olgunun %50'sinde şuurun etkilenmediği Tablo 4'den anlaşılmaktadır.

Ekstradural hematoma tesbit edilen 40 olgumuzun 21'inde kraniyografi 19'unda kraniyografi ve BBT tetkik yöntemi olarak kullanılmıştır (Tablo 2), ve 40 olgunun 26'sında (%65) kırık saptandığı hâlde, 14'ünde herhangi bir «skull» fraktürü saptanmamıştır (%35) (Tablo 1).

Tablo 1. Olgularda kırık dağılımı görülmektedir.

Kırık saptanan olgular	: 26 (% 65)
Kırık saptanmayan olgular	: 14 (% 35)
Total	: 40

Tablo 2. Olgulara uygulanan radyolojik tetkik yöntemleri.

Radyolojik tetkik	Olgu sayısı
a) Kraniyografi	21 (8 olguda kırık saptanmadı)
b) Kraniyografi ve BBT	19 (6 olguda kırık saptanmadı)

Galbraith, fraktür olmaksızın gelişen ekstradural hematomlu 46 olgudan 42'sinin (%91) 30 yaşın altında olduğunu bildirmiştir⁴. Ekstradural hematomlu 40 olgudan kırık saptanmayan 14 olgunun ancak 8'inin 30 yaşın altında olduğu (%57) saptanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Kırık saptanan ve saptanmayan gruplardaki yaş dağılımı.

Yaş	Kırık saptanan grup	Kırık saptanmayan grup
0 - 9	2	4
10 - 19	6	1
20 - 29	5	3
30 - 39	3	1
40 - 49	1	3
50 - 59	5	1
60 - 69	2	1
70 - 79	2	0

Tablo 4. Olguların preoperatif nörolojik bulguları.

	Fraktürlü grup	Fraktüresiz grup
— Skalp lezyonu	6	2
— Otoroji/otore/rinore	8	1
— Baş ağrısı, kusma	7	1
— Şuurda değişiklik (Amnezi, konfüzyon, koma)	17 (%65)	3 (%21)
— Lusid interval/pupille dilatasyonu	6	11
— Epilepsi	1	1
— Kuvvet zaafı	4	1
— Pupilla ödemi	1	—

Frontal lokalizasyonlu hematomun en sık genç yaş grubunda, oksipital, temporo-parietal hematom lokalizasyonunun yaş ile bir ilişkisi olmadığı, sıklık açısından hematom lokalizasyonunun temporo-parietal olduğu bilinmektedir. Bu özellik olgularımızın her iki grubunda da literatürle uygunluk göstermektedir (Tablo 5)¹.

Tablo 5. Ekstradural hematom lokalizasyonu.

	Fraktürlü grup	Fraktürsüz grup
Frontal	3	—
Temporal	10 (%38)	5 (%35.7)
Parietal	11 (%42)	9 (%64.3)
Occipital	2	—
Posterior fossa	—	—

Cordobes ve ark., hematom lokalizasyonu ile lüsid interval arasındaki ilişkinin, temporal hematomlarda %50, parietal hematomlarda %36, frontal hematomlarda %40, oksipital hematomlarda %25 olduğunu bildirmiştir. Olgularımızdaki bu ilişki Tablo 6'da gösterilmiş olup, fraktürsüz gruptaki 14 olgudan 11 olguda (5 temporal hematom, 6 parietal hematom), fraktürlü grupta 26 olgudan 6'sında (1 frontal hematom, 4 temporal hematom, 1 parietal hematom) lüsid interval saptanmıştır¹. Lüsid interval tespit edilen 17 olguda hematom 24-48 saat içinde gelişmiş olup, 12 olgunun (%70.5) yaşının 30'dan küçük olduğu ortaya konmuştur ki, bu da lüsid intervalin genellikle çocuk veya genç hastalarda sık görüldüğüne işaret etmektedir⁵.

Tablo 6. Lüsid interval/ekstradural hematom lokalizasyon ilişkisi.

	Fraktürlü grup	Fraktürsüz grup
Frontal	1 (% 03)	—
Temporal	4 (% 15)	5 (%35.7)
Parietal	1 (% 03)	6 (%42.8)

Prognoz, ekstrapural hematoma ile birlikte ortaya çıkan gerek ipsilateral gerekse kontralateral «assosiye» lezyonlar ve ileri yaş tarafından kötü yönde etkilenmiştir¹ (Tablo 7, 8). Ekstrapural hematoma, prognoz ve mortalite «assosiye» lezyonlardan başka, hematoma lokalizasyonu, bilhassa temporal yerleşim gösteren hematoma ve hastanın yaşı tarafından da kötü yönde etkilenmektedir¹. 30 yaşın altındaki fraktürlü olguların 10'unun da (%38.4) tam şifa, 3 vak'ada ciddi nörolojik defisit veya exitus (%11.5), 30-70 yaş grubunda ise bu oranlar sırasıyla %23 ve %23 ve fraktürsüz olgularda 30 yaşın altındaki grupta %50 şifa, %21.4 ciddi nörolojik defisit veya exitus, 30-79 yaş grubunda ise bu oranlar sırasıyla, %7, ve %14 olarak gözlenmiştir (Tablo 8).

Tablo 7. Ekstrapural hematoma ve assosiye lezyonlar.

	Fraktürlü grup	Fraktürsüz grup
A) Ipsilateral lezyonlar :		
— Lob (ve/veya «pole» kontüsyonu	2	2
— Subdural hematoma	2	1
— Lateral sinüs ruptürü	1	—
B) Kontralateral lezyonlar :		
— Ekstrapural hematoma	2(*)	—
— Intracerebral hematoma	1	—

(*) Kırık tarafında ekstrapural hematoma gelişmediği hâlde, 1 vak'ada sadece kontralateral olarak gelişmiştir.

Tablo 8. Prognoz/yaş ilişkisi.

	Fraktürlü grup		Fraktürsüz grup	
	0-29	30-79	0-29	30-79
Şifa	10 (%38.4)	6 (%23)	7 (%50)	1 (%7)
Hafif nörolojik defisit	—	1	—	1
Ciddi nörolojik defisit	2	2	1	—
Vejetatif	1 (%11.5)	2 (%23)	1 (%21.4)	—
Exitus	1	2	1	2 (%14)

Esas soru; hangi kafa travmalı olguyu 24-48 saat observe etmek, hangisini observe etmeden evine göndermektir. Hadiseye bu açıdan bakıldığında, hangi kafa travmalı olgunun intrakraniyal hematoma riski taşıdığını, hangisinin riskde olmadığına, hastanın ilk muayenesinde karar vermek gerekmektedir. Bu soruyu cevaplamak bilhassa BBT imkânlarından yoksun olan periferdeki Nöroşirürjiyenler için kritik ve önemlidir, çünkü 2 saatin üstündeki gecikmelerin ekstradural hematoma morbidite ve mortalite riskini kabul edilemeyecek bir oranda arttırdığı ortaya konmuştur⁸. İlk muayenede kafa travmalı bir olguda :

- Şuur kaybı veya amnezi'nin saptanması,
- Herhangi bir nörolojik semptom veya bulgunun olması,
- Burun veya kulaktan likör veya hemoraji'nin saptanması,
- Şüpheli penetre edici travma izine rastlanması,
- Skalpte ekimoz veya ödemli bir alanın bulunması hâlinde, hastanın kraniyografisinin çekilmesinin şart olduğu bildirilmiştir¹². Yine aynı Nöroşirürjiyen grubu eğer kafa travmalı bir olguda;
  - . Kafatası fraktürüne ilâve olarak, konfüzyon veya şuur bozukluğu varsa bir veya bir kaç defa epileptik nöbet geçirmişse veya herhangi bir nörolojik defisit varsa
  - . Kafatası fraktürü olsun veya olmasın koma hâlinin, resasitasyona rağmen devam etmesi,
- Şuur seviyesinin zaman içinde bozulması,
- Alkol, epileptik nöbet veya ilâçlara bağlı olarak nörolojik durum tam tesbit edilmiyorsa veya
- Hastaya refakat edecek bir kişinin olmaması; olgunun observe edilmesinde başlıca kriter olarak kullanılmasının yararlı olacağını bildirmiştir¹².

Şuuru tam olarak açık, fakat kafatasında kırık saptanan adult olgularda intrakraniyal hematoma riskinin 1/30 olarak bulunmasına rağmen, hem kırık saptanan, hem de konfüze olan olgularda bu riskin 1/4 (%25) e yükseldiği, konfüzyonda olan, fakat kırık saptanmayan olgularda bu riskin 1/100'e düştüğü, şuur tam olarak açık ve fraktür saptanmayan grupta ise bu riskin 1/1000'e düştüğü ve fraktürlü olgularda fokal nörolojik belirtilen ve/veya epileptik nöbetin gözlenmesi hâlinde ise intrakraniyal hematoma riskinin 1/4 (%25'in)ün üstüne çıktığı bildirilmiştir^{9,12}.

Kafa travmalı olgularda BBT'nin önemi tüm Nöroşirurjiyenler tarafından bilinmektedir. Bilhassa şuuru açık, lüsid intervalli veya nörolojik defisiti dikkati çekmeyecek kadar az travmatik ekstradural hematomlu olguların erken teşhis, tedâvisinde ve morbidite, mortalite oranının düşmesinde BBT büyük rol oynamaktadır¹.

Kafa travmalı olgulardaki hematom riskinin tayini BBT imkânı olan Nöroşirürji merkezlerinde yüksek bir olasılıkla mümkündür, fakat periferde hizmet veren Nöroşirürjiyenler, intrakraniyal hematom riskini tahmin ederken, hastadaki klinik bulgulara ve belki kraniyografide kırık olup olmasını göz önüne almak zorunda kalacaktır. *Eyes ve Evans*, kafa travmalı 504 olgunun kraniyografisini tetkik ettiklerinde, ancak 9'unda (%1.9) fraktür saptadıklarını ve sonuç olarak kraniyografi bulguları ile hastanın klinik bulguları arasında veya observasyon indikasyonu arasında bir ilişkinin olmayacağını ileri sürmüştür³. *Eyes ve Evans*'ın çalışmaları, yine aynı sonuca varan diğer araştırmacılar tarafından desteklenmektedir². Pediatrik grupta, kafatası kırığının olup olmaması, hastanın kliniği veya tedâvi plânını değiştirmedeği, yapılan seri çalışmaları ile literatürde bildirilmiştir³.

Jennet ve Galbraith kafa travmalı olgularda kafatası fraktürünün bulunup bulunmadığını saptamanın çok önemli olduğunu vurgulamıştır^{4,5,6}. *Jennet*, 974 olguluk kafa travması serisinde %65 fraktür saptadığını ve geri kalan %35 inde fraktür saptanmadığını bildirmiştir. Bu bulgular Tablo 1 ile uygunluk göstermektedir. *Galbraith ve ark.*'da *Jennet* gibi intrakraniyal komplikasyon riskinin kafatası fraktürü ile arttığını bildirmiştir^{2,5,6}.

Cooper ve ark. ise kafa travmalarında risk tayininde en önemli kriterin hastanın şuur seviyesi ve fokal nörolojik bulguların olduğunu, kafatası fraktürünün olup olmamasının prognozu değiştirmeyeceğini savunmuştur².

Bu çalışma kafatası fraktürü saptanmayan olgularda ekstradural hematom riskini vurgulamak üzere yapılmıştır. Dolayısıyla, bilhassa periferdeki Nöroşirürjiyenlerin tek dayanağı klinik veriler (yaş gibi) ve klinik bulgulardır. Ekstradural hematomların yüksek bir oranda lüsid intervallerde seyrettiği, sıklıkla 24 saat içinde, ve 30 yaşın altındaki olgularda geliştiği, diğer intrakraniyal lezyonların ise 48 saat veya daha sonra ve daha yaşlı grup olgularda daha düşük bir oranda geliştiği bilindiğinden, 30 yaşın altındaki olguların hiç olmazsa 24 saat müddetle Nöroşirürjiyenin observasyonu altında kalması, bilhassa periferdeki Nöroşirürji merkezlerindeki ekstradural hematoma bağlı morbidite ve mortalite oranının düşmesini sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

Edinburgh Üniversitesi Nöroşirürji Bölümü Şefi Prof. J. Douglas MILLER'e vak'alarının yayınlanması için verdiği müsaadeden dolayı burada teşekkür etmek isterim.

KAYNAKLAR

1. Cordobes, F., Lobato, R.D., Rivas, J. et al. : Observations on 82 patients with extradural hematoma. Comparison of results before and after the advent of computerized tomography. *J. Neurosug.*, 54 : 179-186, 1981.
2. Cooper, P.R. and Ho., V. : Role of emergency skull x-ray films in the evaluation of the Head-injured patient : A retrospective study. *Neurosurgery*, 13 : 136-140, 1983.
3. Eyes, B. and Evans, A.F. : Post-traumatic skull radiographs. Time of reappraisal - *Lancet*: 58-86, 1978.
4. Galbraith, S.L. : Age distribution of extradural hemorrhage without skull fracture. *Lancet*, 1217-1218, 1973.
5. Galbraith, S.L., Smith, J. : Acute traumatic intracranial hematoma without skull fracture. *Lancet*, 502-502, 1976.
6. Jennet, B. : Skull x-rays after recent head injury. *Clinical radiology*, 31 : 463-469, 1980.
7. Mc Cormick, W.F. : Pathology of closed head injury. (in *Neurosurgery*. Eds. : Wilkins, R.H., Rengachary, S.S. : Mc Graw Hill, Inc., p.p. : 1544-1569, 1985).
8. Mendelow, A.D., Karmi, M.Z., Paul, K.S. et al. : Extradural haematoma: effect of delayed treatment. *British Medical Journal*, 1 : 1240-1242, 1979.
9. Mendelow, A.D., Teasdale, G. Jennet, B. et al. : Risks of intracranial haematoma in head injured adults. *British Medical Journal*, 287 : 1173-1176, 1983.
10. Mendelow, A.D. : Personal communication, 1985.
11. Miller, J.D. and Becker, D.P. : General principles and pathophysiology of head injury. (in *Neurological Surgry*. Ed. Youmans, J.R. Ed. 2. V : 1-3, p.p. : 1896-1929, 1983 W.B. Saunders Co.).
12. Suggestions From a Group of Neurosurgeons : Guidelines for initial management after head injury in adults. *British Medical Journal.*, 288 : 983-985, 1984.

Ayrı baskı için :

Sabahattin Çobanoğlu
Trakya Üniversitesi
Tıp Fakültesi
Nöroşirürji Anabilim Dalı
EDİRNE